

Nörofelsefi Bir Perspektiften Bilinç Çözümlemesi

[An Analysis of Consciousness from a Neurophilosophical Perspective]

Merve Doğa KARATAŞ 

Üsküdar University

Received: 05.07.2024 / Accepted: 29.12.2024

<https://doi.org/10.51404/metazihin.1510855>

Research Article

Abstract: There are three main theoretical frameworks for the ontological foundations of consciousness: Dualism, idealism and materialism. In the first part of this study, a basic review of dualist and idealist theories is made, and their shortcomings are critically analyzed. The second part focuses on the field of neurophilosophy, which tries to find answers to philosophical questions about the phenomenon of consciousness by referring to neuroscientific data. In this respect, some determinations are made regarding the place of the problem of consciousness in the theoretical and neuroscientific literature. From this point of view, it is emphasized that the concepts and theories of folk psychology are insufficient in explaining consciousness, referring to the eliminative materialism of the Churchlands, by pointing to paradigm shifts in science and current data of neuroscience. The article concludes that materialist explanations have an advantage over dualist and idealist explanations and supports the idea that a future neuroscience guided by philosophy has the potential to find rational, consistent and empirical answers to critical questions about the nature of consciousness.

Keywords: consciousness, neurophilosophy, eliminative materialism, folk psychology, reductive materialism, dualism, idealism.

Öz: Bilincin ontolojik temellerine yönelik üç ana kuramsal çerçeve bulunmaktadır: Düalizm, idealizm ve materyalizm. Bu çalışmanın ilk bölümünde, önce düalist ve idealist kuramların temel bir incelemesi yapılmakta, eksik yönleri eleştirel bir biçimde analiz edilmektedir. İkinci bölümde ise bilinç fenomenine yönelik felsefi sorulara, nörobilimsel verilere başvurarak yanıtlar bulmaya çalışan nörofelsefe alanına odaklanılmaktadır. Bu minvalde bilinç probleminin kuramsal ve nörobilimsel

Author Info: Merve Doğa KARATAŞ

Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, 34674, Üsküdar-İstanbul, TÜRKİYE.

E-mail: mervekrtp@gmail.com

To Cite This Paper: Karataş, M. D. (2024). "Nörofelsefi Bir Perspektiften Bilinç Çözümlemesi." *MetaZihin*, 7(2): 99-125.

literatürdeki yerine dair birtakım tespitler yapılmaktadır. Buradan hareketle, bilimsel paradigma değişimlerine ve nörobilimin güncel verilerine işaret edilerek, Churchland'lerin eleyici materyalizmine atıfla, halk psikolojinin kavram ve kuramlarının bilinci açıklamada yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Makale, materyalist açıklamaların düalist ve idealist açıklamalardan daha avantajlı bir konumda olduğu sonucuna ulaşmakta, gelecekte felsefenin öncülüğünde tamamlanmış bir nörobilimin, bilincin doğasına yönelik kritik sorulara rasyonel, tutarlı ve ampirik cevaplar bulmaya uygun bir potansiyele sahip olduğu fikrini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: bilinç, nörofelsefe, eleyici materyalizm, halk psikolojisi, indirgemeci materyalizm, düalizm, idealizm.

1. Giriş

Zihinlerimiz nereden gelir? Ya da soruyu şu şekilde soralım: İnsan beyni, nöron adı verilen sinir hücrelerinden oluşan ve en temel düzeyde atomların birleşiminden oluşan bir yapıdır. Tıpkı bir ağaç gibi beynimiz de fiziksel yasalara tabi olan atomlardan oluşmuştur. Buna göre, bir ağaç ile temel düzeyde aynı ya da benzerliği olan beyin yapımızdan, nasıl oluyor da fiziksel veya maddi bir dünyada, anlam dünyasını teşkil eden bilinç ve zihin gibi durumlar ortaya çıkabiliyor? Şunu düşünelim: Birinin kafatasını açıp baktığımızda; o kişinin düşüncelerini, birine duyduğu sevgiyi veya nefreti, geçmiş anılarını, üzüntülerini, sevinçlerini, gelecek planlarını veya dün yediği nefis bir portakalın o an hissettirdiklerini de görebilir miydik? Düşünce nedir, düşüncenin bir rengi, kokusu veya bir dokusu var mıdır? Biz bilinçli varlıkların zihinsel ve içsel olan öznel bir yaşantısı vardır. Bizler fiziksel ve biyolojik varlığa sahip organizmalardan farklı bir şekilde kendi varlığımızı içsel veya öznel bir biçimde duyumsar, hisseder, kendimiz üzerine düşünür ve daha da ilerisi, düşüncemiz üzerine düşünürüz. Diğer bir deyişle bilinçli birer varlık olan bizler içsel, öznel ve psikolojik bir gerçekliğe sahibiz: Bu içsel ve öznel deneyim ise bilinçtir. Bilincin neliği konusundaki problem, zihin ve bilinç gibi kavramları bilimin deneysel ya da nesnel, somut dünya görüşü içine nasıl yerleştireceğimizi henüz bilemeyişimizden kaynaklanır. Zihin felsefesi ve nörofelsefe, üzerinde pek düşünmediğimiz ancak içsel dünyamızda var olduğundan şüphe dahi etmediğimiz bilinç fenomeninin doğasını araştırmaya ve anlaşılır kılmaya çağırır bizi. Geçtiğimiz yüzyıl içinde bilim ve teknolojideki oldukça hızlı ve hayret verici ilerlemelerle birlikte nörobilim, robotbilim, bilişsel bilim, bilgisayar bilimi gibi bilimler hızla gelişmiş ve zihin felsefesinin temel tartışmalarının da çok sıkı bir şekilde gündeme gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla tarihi şekillendiren üç büyük devrim: Bilişsel Devrim, Tarım Devrimi ve Bilimsel Devrim'leri düşündüğümüzde bu tartışmaların geleceği şekillendirmede ne kadar önemli olduğu açıktır. Buna göre insan bilincine, yapay zekâ bilincine ya da diğer varlıkların bilincine dair yapılacak araştırmalar, oluşturulacak kuramlar, buluşlar ve bunların sonuçları,

kültürel ve bireysel düzeyde olduğu gibi toplumsal ilişkilerde, ekonomik sistemlerde ve hukuk modellerinde de son derece önemli devrimler yaratabilecek niteliktedir. Buradan anlaşılacağı üzere *bilince yönelik yapacağımız her bir soruşturma gerçekte bizzat ve tamamıyla kendi varoluşumuza, varlık gizemimize yönelttiğimiz bir soruşturmadır*. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle bilince yönelik düalist, idealist ve materyalist kuramların genel bir değerlendirilmesi yapılacak olup nörofelsefi bir perspektif ve eleyici materyalist kuram ile bilincin doğası, bilincin kökenleri ve evrim ile ilişkisi incelenip konuya ilişkin önemli sorular sorularak yanıtlar aranacaktır. Buradaki temel amaç, nörobilim ile desteklenmiş materyalist açıklama örneklerini, idealist ve düalist açıklama örnekleri ile kıyaslayarak materyalist kuramın bilinci açıklamada daha avantajlı ve temellendirici bir açıklama örneği sunduğunu vurgulamaktır. Yine problemin çözümünde ilerleme sağlayabilmek için Churchland'lerin tavsiye ettiği eleyici materyalizm ve kuramlar arası indirgeme ile halk psikolojisinin kavram ve kuramlarını elemanın gerekliliğine dair bir analiz sunulacaktır. Dolayısıyla gelecekte felsefenin öncülüğünde tamamlanmış bir nörobilimin, bilincin özüne yönelik kritik sorulara rasyonel, tutarlı ve deneysel cevaplar bulmaya uygun bir potansiyele sahip olduğu desteklenecektir.

2. Bilinç Problemi: Düalizm, İdealizm ve Materyalizmin Değerlendirilmesi

Bilinç problemine yönelik üç çözümleyici yaklaşımdan bahsedilebilir: Düalizm, idealizm ve materyalizm. Bu kuramlar kendi aralarında farklı birçok kategoriye ayrılrsa da genel olarak bu üç çerçevede incelenmektedir. Varlığa yönelik düalist görüşler Antik Çağ felsefesine kadar geri götürülebilir ancak modern dönemde René Descartes (1596-1650) zihin-beden ikiliğini daha sistematik biçimde ele almıştır. Onun bu felsefi sistemi Kartezyen felsefe olarak da adlandırılmaktadır. Modern felsefenin kurucusu olarak nitelendirilen, on yedinci yüzyılın rasyonalist düşünürü ve analitik geometrinin de kurucusu olan Descartes, zihin ve bedeni— günümüzde zihin ve beden kavramları kullanılmakla birlikte bu iki kavram çoğunlukla madde ve bilinç olarak isimlendirilir— birbirinden farklı iki töz şeklinde ayırmaktadır. Ona göre insan bu iki farklı tözün birleşiminden oluşmaktadır. Descartes varlık kuramını ya da sistemini oluşturmaya, insan bilgisinin doğasına yönelik şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte herhangi bir şeyi bilebilir miyiz sorusu ile başlar, dolayısıyla bu soruya vermiş olduğu yanıt sonucunda zihin kuramını inşa edecektir. Bu düşüncesi için geliştirdiği yeni metod farklı şekillerde isimlendirilir: Analitik yöntem, şüphe metodu, geometrik yöntem veya temelci yöntem. Descartes işe sahip olduğu tüm bilgilerden şüphe ederek başlar, benimsemiş olduğu bu yöntemsiz kuşku ile tartışılmaz mutlak bir doğruya ulaşmayı amaçlamaktadır. Buradaki temel gerekçe ise duyuların konusunu teşkil eden inançlardır çünkü sahip olduğumuz bilgilerin kaynaklarından birisi görme, işitme, tat alma, koklama ya da dokunma duyularıdır. Bu noktada duyular yolu ile edinilen

bilgilerin daima mutlak kesinlikte olan bir bilgiyi ifade edemeyecekleri açıktır (Descartes, 2021: 100). Bunun bir gerekçesi duyu yanılsamalarıdır çünkü uzak bir mesafeden deneyimlediğimiz bir nesne küçük görünür ancak gerçekte bu nesne küçük değildir. Yine bir nesne ışıksız bir ortamda faklı bir görünüme sahipken ışığın olduğu bir ortamda ise daha da farklı görünmektedir. Duyu ve algı yanılsamalarına bunun gibi daha birçok örnek verilebilir.

Descartes'ın sahip olduğu bilgileri askıya almasının bir diğer gerekçesi ise yaşadığımız tüm deneyimlerin bir rüyada gerçekleşebilme olasılığıdır. Çünkü duyularımız aracılığıyla deneyimlediğimiz şeyler, uyuduğumuzda rüyamızda deneyimlediklerimiz ile aynı ya da benzerdir. Uyurken gördüğümüz rüyalarda da duyu organlarımız ile duyumsar ve algılarız. Buna göre rüyalarımızdaki deneyimlerimiz ile şimdiki deneyimlerimiz arasında niteliksel bir fark yoktur, uyku durumunu uyanıklık durumundan ayırt edecek bir ölçütümüz de bulunmamaktadır. Bu durum şu an yaşadığımız deneyimlerin de bir rüya olma olasılığını düşündürmektedir. Descartes'ın tüm bilgilerini askıya almasının son gerekçesi ise kötü bir cinin ya da aldatıcı bir Tanrı'nın insanları sistematik bir biçimde yanıltma olasılığıdır. Böyle bir gücün varlığı doğru bilgiye ulaşma yönündeki çabalarımızı boşa çıkarabilir. Dolayısıyla insan bilgisini yeniden inşa etmek için her şeyden kuşku duymak kaçınılmazdır. Descartes tüm bilgilerini yöntemsiz kuşku ile analiz ettikten sonra vardığı sonuç, şu anki deneyimleri bir düşün parçası olsa da, birileri tarafından sürekli aldatılıyor da olsa bir şeyin kesinlikle var olması gerekir, bu şey ise düşünen bir ben'dir. Çünkü bir şeyden kuşku duyabilmek için veya bir şeyden emin olabilmek için her şeyden önce var olan bir ben'in olması gerekmektedir. Ne sebeple ve nelerden kuşku duyuyor olursa olsun, kuşku duyabilmesi için her şeyden önce ben'in var olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Burada kesin bir biçimde emin olabileceği şey kendisinin düşünen bir şey ya da zihin olduğudur. Descartes bunu *res cogitans* (düşünen töz) şeklinde isimlendirmektedir. Bununla yalnızca öznel bir deneyim yani içsel bir olgu kastedilmez aynı zamanda gündelik yaşam içindeki algılar, duygular, duyuşsal deneyimler gibi bilinç kavramı içinde bulunan tüm durumlar da kastedilir. Descartes, böylece özneyi merkezi bir konumda konumlandırarak felsefesini oluşturmaya çalışır, buna göre kendi varlığından emin olduktan sonra zihin ve beden arasında bir ayırım yapar. Ona göre yapıları itibarıyla birbirine hiçbir şekilde indirgenemez özelliklerde olan tamamıyla ayrı iki töz bulunmaktadır. Descartes'ın kurmuş olduğu bu sistemde Ruh/zihin ve cisim/beden olacak şekilde düalist bir varlık anlayışı bulunmaktadır (Descartes, 2021: 42). Bu iki farklı töz arasında nitelikleri bakımından hiçbir benzerlik bulunmasa da aralarında bir çalışma birliği ve etkileşim bulunmaktadır. Descartes'ın kurmuş olduğu sistemdeki zorluk da burada ortaya çıkmaktadır: Yapıları itibarıyla tümüyle farklı olan bu tözler nasıl olur da birbirleri üzerinde bir etki gücüne sahip olabilir sorusu bu

noktada cevapsız kalmaktadır. Descartes bu çıkmazı daha sonra “Epifiz Bezi Teorisi” ile açıklamaya çalışsa da bu teori nedensel etkiyi açıklamada oldukça yetersiz kalmıştır.

Bilinç problemine yönelik üç çözümleyici yaklaşımdan ikincisi olan idealizm ise Kartezyen ikicilikten farklı olarak bilinci en temel gerçeklik olarak görmekte ve fiziksel olguların ve maddenin tamamen yanlısına olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla var olan her şey zihinsel olan fenomenlerden oluşmaktadır. Buna göre zihinsel olmayan hiçbir şey bulunmamaktadır. Zihin ve madde görünüşte birbirinden farklı iki varlık türü gibi görünse de temelde ikisi de zihinsel bir yapıdadır. Yani dış dünyada karşılaşmış olduğumuz tüm somut olgular da zihinsel fenomenlerden oluşmaktadır, buradaki vurgu varlığın bütünsel bir şekilde zihinsel bir yapıda olması ya da zihin içeriklerinden ibaret olmasıdır. İdealizm savunusunun bilinç ile ilişkili olarak ne anlama gelebileceğini daha iyi anlamak için kısaca George Berkeley’in (1685-1753) idealizmini anlamak önemlidir. Berkeley’e göre temelde yalnızca bilinçli ve zihinsel deneyimler vardır, fiziksel varlıkların ise bağımsız bir varlığı bulunmamakla birlikte yalnızca algılanmış olmak ile ilişkilidirler. Dolayısıyla evrenin ya da varlık biçiminin yalnızca algımızda var olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bizler, şeyler ve deneyimler arasında bir ayrıma giderek temelde hata yaparız, çünkü her şey aslen bilinçli deneyimlerin birer niteliğidir. Başka bir ifadeyle duyulur olan her şey zihnin birer tasarımıdır, Berkeley’in ifadesiyle birer *idea*’sıdır (Berkeley, 1996: 16). Buna göre tüm gerçeklik idealardan oluşur ve zihin tarafından tasarlanır. Bu idealist kuramda iki türlü algı vardır: Bunlardan birincisi tek tek bir biçimde algılayan sonlu zihinler bir diğeri ise sonsuz bir şekilde algılayan sonsuz zihinlerdir. Buradaki sonsuz zihin ise Tanrı’nın algısıdır. Berkeley ortaya koymuş olduğu bu idealist kuram ile Descartes’ın daha önce düalist evren kuramında ortaya koymuş olduğu birbirinden farklı olan iki varlık türünden birini ortadan kaldırmayı hedefler. Berkeley’in sistematize ettiği gerçeklikte her şey algılanmış olmaya bağlıdır, algılanmış olmaya bağlı olan bir gerçeklikte sonsuz bir algılayış da zorunlu olmaktadır. Bu durum sonsuz bir döngüyü de beraberinde getirecektir. Çünkü zihinsel bir gerçekliğin algılayıcısı olan Tanrı da başka bir zihnin algılayışını gerektirmektedir, bu ise sonsuz bir kısır döngüyü beraberinde getirecektir.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz düalist kuramdaki farklı tözlerin etkileşim sorunu ve idealist kuramdaki kısır döngü sorunu, bilince düalist bir kuram içinde yer bulmayı oldukça zorlaştırdığı gibi idealist bir kuram içinde de maddeye bir yer bulmayı güç kılmaktadır. Bu noktada bilince yönelik üç çözümleyici yaklaşımdan sonuncusu olan ve bu çalışmanın da asıl konusunu teşkil eden materyalizm, eleyici materyalizm ve nörofelsefe odak noktamızdır.

Materyalist monizme göre beyin, bilinç ve varlığın bütünsel yapısı yalnızca tek bir tözden meydana gelmektedir, bu töz ise fiziksel olan madde'dir. Dolayısıyla maddenin temel yapısına yönelik fizikselci bir yaklaşımda kimya, biyoloji ve fizikteki kuramlar temel gerçeklik olarak kabul edilir ve evrene veya varlığa yönelik söylenebilecek her şeyin bu kuramlar çerçevesinde şekillendiği varsayılır. Buna göre bilincin açıklanmasında herhangi doğaüstü bir açıklamaya yer yoktur. Ancak bilincin tamamıyla fiziksel bir yapı olarak düşünülmesi noktasında önümüzde birçok soru da cevaplanmayı beklemektedir. Örneğin tamamıyla kimyasal bir süreç ile ateşlenen nöronlara sahip olan beyin yapımız nasıl oluyor da aşk, erdem, duygular, düşünceler, gibi soyut birtakım kavramlar üretebilir ya da fiziksel bir yapıda olan beynimiz nasıl oluyor da bir anlam dünyası oluşturabilir? Bilincin fiziksel süreçler olduğunu varsaydığımızda, bilinç olgusunun beynin tam olarak neresiyle özdeş olduğunu söylemeliyiz ya da hangi fiziksel olguların birleşimi ile bir öznel deneyim olan bilinç ortaya çıkmaktadır? Bu sorulara farklı kategorideki birçok fizikalist kuramlarla alternatif cevaplar verilebilir ancak çalışmamızın temel amacı, genel olarak materyalist kuramın düalist veya idealist kuramlara kıyasla açıklama avantajlarını vurgulamaktır. Dolayısıyla nörofelsefe ve eleyici materyalizme öncelik vererek bilinç açıklamalarında materyalist kuramlara yönelik derinlemesine araştırmalar yapılmasının gerekliliğini vurgulayacağız.

2.1. Eleyici Materyalizm ve Halk Psikolojisi

Nörofelsefe, yaklaşık 40 sene önce Patricia Smith Churchland ve Paul Montgomery Churchland çiftinin geliştirmiş olduğu bir akımdır. Bu akım kimi felsefeciler tarafından indirgeyici ya da eleyici materyalizm olarak tanımlansa da çoğunlukla hem eleyici hem de indirgeyici bir akım olarak nitelenir. Halk psikolojisi ise kişiler veya toplumsal kurumlarca yaygın biçimde kullanılan kavramlardır. Bu kullanımlar ve kavramlar, davranışsal ve sosyal bilimleri istila ederek dilimize kodlanmış sağduyuya dayalı zihin kuramları şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle halk psikolojisi, zihin durumlarına başvuran sağduyuya dayalı açıklamalardır. Eleyici materyalizm ise halk psikolojisi içinde olan ve sağ duyuya dayanan bilinç ve zihin gibi kavramları, açıklama örneklerinden elemektir. Burada elenmek istenen şey bilincin varlığı değil, bilincin varlığına atıfta bulunuyormuş gibi görünen sezgisel terimlerdir veya açıklamalardır. Çünkü sağduyuya dayalı kavramsal çerçeveler, bir davranışın nedenlerine ve bilişsel etkinliğin doğasına yönelik yanıltıcı ve yanlış bir kavrayış sunarlar (Churchland, 2013: 76). Örneğin "başka insanlarla ilgili sağduyumuz bir tür sezgisel psikolojidir" (Pinker, 2020: 48). Bunun gibi zihni açıklamaya yönelik sezgisel bir psikolojiye dayanan yargıların da bir dayanağı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle halk psikolojisinin, bir sağduyu psikolojisi olarak bileşenleri arasında inançlar ve istekler yer almaktadır. Bu kuram belirli zihinsel durumları farklı zihinsel durumlarla, eylemlerle veya algılarla

bağlantılandırıran bir kuramdır. Buna göre, genellemeler yaparak zihinsel durum veya süreçlerin ne şekilde karakterize edileceğine yönelik tanımlar sağlarlar. Dolayısıyla halk psikolojisi kendimizi nasıl kavramsallaştırdığımızı şekillendiren, sezgisel bir psikolojidir denebilir. Eleyici materyalizmin vurgulamak istediği şey ise, halk psikolojisinin bir kuram olarak bilinci açıklamada yetersiz ve yanlış olduğudur. Churchland'ın halk psikolojisinin tanımı şu şekildedir:

Halk psikolojisi sağduyu psikolojisidir; davranışı inançların, isteklerin, algıların, beklentilerin, hedeflerin, duyuların ve birçok şeyin sonucu olarak açıkladığımız psikoloji bilimine karşılık gelir. Genellemeleri zihinsel durumları başka zihinsel durumlarla, algılarla ve eylemlerle bağlantılandırıran kuramdır. Bu tanıdık genellemeler söz konusu olan zihinsel durum ve süreçlerin nasıl karakterize edileceğine ilişkin tanımları sağlarlar ve bu genellemeler zihinsel yaşamın 'olgularının' sınırlarını çizerek ifade mantığını açıklar. Halk psikolojisi 'sezgisel psikoloji'dir ve kendimizi nasıl kavramsallaştırdığımızı şekillendirir. Felsefecilerin analiz ettiği gibi, halk psikolojisinin davranış açıklamasındaki rakipsiz bileşenler inanç ve istek kavramlarını içerir. Elbette başka bileşenler de vardır ancak bu ikisi temel ve vazgeçilmezdir (Churchland, 2005: 332).

Eleyici materyalizme göre bilinç ve zihin olarak tanımlanan kavramlar, birer halk psikolojisi kavramları olup günlük yaşamda kullandığımız tabirler şeklindeki ilkel bir psikolojinin teorileridir. Bu ilkel psikoloji dili, bünyesinde birçok yanlış önermeler barındırarak bilimin deneysel yasalarını içermezler. Gelişecek olan bilim veya nörobilim ile birlikte bu yanlış önermeler elenerek yerini bilimsel teorilere bırakacaktır. Bu durum tarihte pek çok paradigmada deneyimlenmiştir. Dolayısıyla aynı paradigma değişikliği nörofizyolojide de gerçekleşerek bilinç, zihin, düşünce gibi kavramlar, yerini deneysel nöroloji terimlerine bırakacak ve halk psikolojisinin kavramları tarihteki birçok paradigmada olduğu gibi elenecektir (Sayan, 2012: 37-54). Eleyici materyalizm, bu öngörüsünü bilim tarihindeki birçok örnek ile ilişkilendirir. Bunun en önemlisi kimya tarihindeki filojiston örneğidir. Buna göre bir cisim yandığında, filojiston olarak düşünülen gizemli bir madde türünün açığa çıktığı düşünülürdü. Daha sonra dikkatli bir incelemeyle filojiston türü bir maddenin bulunmadığı, yanmanın filojistonun tersine oksijen içerdiği açığa çıktı. Çünkü oksijen yanan maddeden salınmanın tersine havadan alınarak madde ile birleşir. Dolayısıyla filojiston bu durumun sadece eksik ve yanlış bir betimlemesi olarak kalmayıp bilimin dışına itildi ve bunun yerine yanma olayında oksijen kuramı tamamen bilimsel bir biçimde filojiston kuramının yerini aldı (Churchland, 2013: 77). Dolayısıyla burada tamamıyla ontolojik bir eleme yapıldı.

Bir diğer örnek ise 1800 yıllarındaki astronomi tarihinden gelmektedir: Bu dönemin birçok astronomu, *Vulcan* adı verdikleri bir gezegeni keşfettiklerine inanırlardı. Keşfedilen bu yeni gezegenin çekim etkileri başka gezegenlerin yörüngesinde görülebiliyordu, hatta bu gezegenin güneş çemberinden geçtiğine dair gözlem bildirimleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Böyle olsa da bir zaman sonra bu gözlemlerin

yeni gezegenin yörünge hesaplarıyla uyumlu olmadığı anlaşıldı ve böyle bir gezegenin var olduğuna yönelik varsayımdan tamamıyla vazgeçildi. Bir süre sonra bu görüş, bilimsel kuramların dışına itilerek bilimin dünya görüşünden elenmiştir (Revonsuo, 2017: 55-56). Eleyici materyalist kurama göre bilinç kavramı da bir halk psikolojisi kavramı olup herhangi bilimsel ve olgusal bir dayanağı bulunmamaktadır. Halk psikolojisine ait olan bilinç ve zihin kavramlarının doğru bir betimlemesi olmadığı gibi herhangi bir delili de bulunmamaktadır. Bilişsel bilimlerin ve nörobilimin ilerleme kaydetmesiyle birlikte, bilinç kavramı da filojiston ve diğer örneklerde olduğu gibi ontolojimizden elenebilir. Çünkü bilince atfetmeye çalıştığımız durumların arkasında yer alan halk psikolojisine ait kavram ve kuramlar, bilimsel olmamakla birlikte bilinci açıklanamaz bir düzeye getirmektedir (Heil, 2020: 230).

Nörofelsefi kurama bir bütün olarak bakıldığında, bilinç gibi öznel bir fenomenin ya da içsel olan psikolojik gerçekliğimizin doğasının neliği hakkında bilgi sahibi olabilmek için sinir sistemlerinin anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, beyin-bilinç ya da zihin-beden tartışmalarında bir çözüme kavuşabilmek için halk psikolojisinin kavram ve kuramlarının yeniden revize edilmesi, gerekirse elenmesi ve nörobilim verilerini dikkate alarak sistemleştirilmesi gerekmektedir. Buradan anlayacağımız üzere nörofelsefe, bilinç problemine natüralist bir çözüm sunmaktadır. P.S Churchland'ın konuya dair ifadeleri ise şu şekildedir:

Beynin nasıl çalıştığını hiç değilse biraz bilmenin zihin felsefecilerinin işine çok yarayacağı bir bakıma ortadadır. Bir kere, nasıl olur da sinir sistemi hakkındaki deneysel olguların zihin felsefesindeki çalışmalarla ilgisi olmaz diye sorulabilir. Ama buna verilmiş ilginç cevaplar vardır. Örneğin düalistler, zihnin beyinden farklı ve ayrı bir töz olduğunu, dolayısıyla beyin hakkındaki bilginin bize zihin hakkında pek bir şey söylemediğini öne sürer. Ya da materyalizm haklıysa bile, zihinsel durumlara özgü nitelikler beyin durumlarına bağlı olarak beliren niteliklerdir denebilir. Ama öte yandan, nörobilimcilerin aşağıdaki soruları cevaplamaya yönelik felsefi incelemeden yararlanabileceği de bir o kadar apaçık görünüyor: İndirgeme nasıl bir şeydir? Olguları özdeşleştirebilmek için gereken koşullar nelerdir? Temsillerin ne olduğunu genel hatlarıyla nasıl anlarız? Zihin-beyin işlevine ilişkin birleşik bir görüşü ortaya koyma olasılığını nasıl değerlendiririz? (Churchland, 2019: 16).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere nöronların nasıl çalıştığını ya da nöronların birbiriyle nasıl bağlantı kurduklarını anlamak, beyin-bilinç sorunu için son derece önemlidir. Konuyla ilişkili olarak beyin-davranış ilişkisini bilmeden bilince yönelik açıklayıcı bir kuram ortaya koymak oldukça güçtür. Nörobilim ve felsefenin konuya dair ikna edici çözümlenmeleri, bu alanların birbiri ile çalışmasına bağlıdır. Churchland'ler zihinsel durumların beyin durumlarına indirgeme olasılığının hangi durumda gerçekleşebileceği ya da mevcut kuramların nasıl bir eleme ile karşılaşılabileceklerine yönelik makul bir teori sunmayı hedeflemektedirler. Churchland'lerin ana felsefesi, nörobilişsel bir indirgeyici yaklaşım ile bu soru üzerinden şekillenmektedir. Buna göre,

zihinsel durumları beyne indirgemenin temelde ne olduğunun anlaşılması gerektiğini düşünürler (Churchland, 2019: 285).

3. Nörobilimsel Verilerin Açıklama Örneklerinin Avantaj Düzeyleri

Churchland'e göre içsel doğamız hakkında yaptığımız tüm tartışmalar temelde üç sorun üzerinden şekillenmektedir. Bunlardan biri ontolojik sorundur. Bu sorun zihinsel durumlarımızın ne olduğu, zihinsel süreçlerimizin içsel doğasının ne olduğu ve zihinsel süreçlerimizin fiziksel dünyayla ilişkisinin ne şekilde gerçekleştiği hakkındadır. Diğeri ise semantik sorundur, bu ise zihinsel durumlarımıza yönelik kullandığımız terimlerin neliği hakkındadır. Buna göre zihinsel durumlarımıza yönelik kullandığımız terimlerin anlamlarının kaynağının ne olduğu ve bu terimlerin yeterli düzeyde bir çözümlemesinin ne şekilde yapılacağı sorusu burada önemlidir. Örneğin zihnimizin içsel durumları, yalnızca birinci tekil kişiye yani kendimize açıktır. Her ne kadar hissettiğimiz duyguları yaklaşık aynı cümlelerle ifade etsek de gerçekte her birimizin içsel durumu, yalnızca bizim erişimimizdedir. Bir başkasının bu içsel durumumuza doğrudan erişimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla kullandığımız her bir terimin gerçek anlamı, yalnızca bizim zihnimizde ifadesini bulabilmektedir. Başka bir sorun olan epistemolojik sorun ise bilginin doğasının ne olduğu ya da bilginin nereden geldiğine yönelik bir sorundur. Örneğin başka kişilerin de bizim gibi öznel ve fenomenal bir iç yaşantısı olduğunu ya da başkalarının da zihinleri olduğunu nasıl bilebiliriz? Bu sorun felsefe literatüründe, başka zihinler sorunu olarak da adlandırılmaktadır. Bu soru yalnızca insanı değil, yaşamsal forma sahip olan diğer tüm varlıkları kapsadığı gibi teknolojik ilerlemeler sonucunda gelişen bilgisayar bilimlerini de kapsayıcı niteliktedir. Örneğin insan varlığının bilinci, insanı taklit edebilen ve gelişen yapay zekânın bilincinden nasıl ayırt edilecek ve bu konudaki teorilerimiz veya çözüm önerilerimiz ikisi arasındaki farkı nasıl ifade edecek ya da ifade edebilecek midir? Bu sorun ile ilişkili olarak ortaya çıkan bir diğer sorun ise yöntemsel sorundur: Eğer zihin probleminde yönelik bir kuram oluşturulacaksa bu kuramın yöntemi ne şekilde olacaktır? Buna göre, yöntem biliminde referanslarımızı fizik, kimya ve biyoloji gibi doğa bilimleri mi belirleyecek yoksa çözümlemelerimizi tinsel fenomenlerle mi belirleyeceğiz? (Churchland, 2013: 14-27).

Churchland'lerin tartışmamızın temelini teşkil eden bilinç fenomenine yönelik önerdikleri çözümleme, belirli yöntem ve çözümlemeler şeklindedir. Daha önce ele aldığımız Descartes'ın bilince yönelik açıklamasında, birbirinden farklı olan ve birbiri üzerinde herhangi bir nedensel etkisi olmayan iki varlık durumunu ele almıştık, buna karşılık Churchland'lerin öne sürdükleri üç çözümleme vardır: Yalınlık, zihinsel olan fenomenlerin nöronal bağımlılığı ve evrimsel tarih argümanı. Yalınlık argümanı, bir akılcı yöntem bilim şeklinde tanımlanabilir. Buna göre, eğer birbirine rakip iki hipotez

varsa bu iki hipotezden en yalın olanı tercih edilmelidir. Dolayısıyla zihin durumları ve beyin durumları ilişkilerinde elde olan fiziksel veriler ile akılcı çıkarımlar yapmak, bu ilkece asıl olmalıdır. Materyalist kuram, yalnızca bir tür fiziksel töz ile bir tek fiziksel nitelik durumunu kabul ederken düalist kuram ise iki tür varlık alanının ve niteliğin olduğunu varsayar. Materyalist kurama göre bu durumun, beyin ve bilinç durumlarını açıklamada herhangi bir avantajı bulunmamaktadır. Diğer yandan bilince dair tüm fenomenlerin açıklanmasında ne düalist kuramlar ne de materyalist kuramlar yeteri düzeyde bir açıklama getirebilmiş değildir. Burada şu nokta göz ardı edilmemelidir: Herhangi tinsel bir açıklamanın yeteri kadar dayanağı olmamasına karşın fiziksel maddenin gerçekliği vardır. Örneğin fiziksel beynin var olduğunu, bu fiziksel beynin nelerden oluştuğunu ve içyapısı hakkında pek çok bilgimiz vardır: Nöronların belirli sistemler oluşturarak örgütlendiklerini, ayrı sistemlerin kaslara giden motor sinirlere ve duyumlar ile gelen verilerin duyuusal sinirlere ne şekilde bağlandıklarını bilmekteyiz. Ya da nöronların lifler boyunca elektrokimyasal sinyalleri ne şekilde yaydıklarını, farklı hücrelerin sinyal vermeyi nasıl sağladıklarını veya bu sinyalleri vermeyi nasıl kestiklerini biliyoruz. Bunun yanında bu tür etkileşimlerin bedensel bir eyleme nasıl neden olduğu bilinmektedir. Yine beynin belirli bölgelerinin hasar görmesine bağlı olarak çeşitli bilişsel ve davranışsal bozukluklar meydana gelmesi hakkında oldukça fazla örnek vardır. Bunlardan birkaçı yüzleri tanıyamama, vücudun belirli bir uzvunu hareket ettirememe, uzun süreli belleğe kayıt yapamama, konuşamama veya okuyamama örnekleri verilebilir. Görüldüğü gibi bunlar fiziksel beyne bağlı durumlardır (Churchland, 2013: 27).

Bu durumda bilince yönelik düalist kuramlar ile materyalist kuramların bir karşılaştırılması yapıldığında, düalist kuramların zihinsel olanın iç yapısı veya zihni oluşturan ve maddi olmayan ögeler, bu ögelere egemen olan yasalar ve zihin ile beden arasındaki etkileşimi ile ilgili herhangi bir bilgi vermediğini görürüz. Buna karşın materyalist kuramın somut açıklayıcılık başarısı, düalist kurama kıyasla daha fazla olduğu söylenebilir. Bilinç problemi bağlamında düalizmde ve materyalizmde nihai noktaya varılmış sayılmaz. Materyalizmin düalizme kıyasla başarısının yanı sıra her ikisinin de yeterli bir düzeyde başarılı bir sonuç elde etmediği söylenebilir. Zihinsel olan fenomenlerin nöronal bağımlılığı argümanı da düalist kuram ile ters yönde bir ilişki içindedir. Eğer gerçekten bilincin içinde gerçekleştiği bağımsız bir alan varsa o halde duygunun, bilincin ve aklın, beynin belirli manipülasyonu ile gerçekleşen ve doğrudan kontrole ya da beynin zarar görmesi sonucu ortaya çıkan patolojilere karşı dayanıklı olmasını beklerdik ancak baktığımız zaman durum bunun tam tersi bir yöndedir. Örneğin bilinç gibi içsel bir durumun, anestezi veya uyuşturucu benzeri maddeler gibi dış etkilerle değişime uğradığı bilinmektedir. Yine alkol türleri, uyuşturucu çeşitleri gibi etkenlerin akılcı düşünme yeteneğini zayıflattığı hatta yok ettiği bilinmektedir (Churchland, 2018: 45). Narkotik maddelerin beynin kimyası ve

kişideki davranış ve bilinç üzerindeki yön verici etkisi bilinmektedir. Aynı zamanda “bilişsel durumumuzu etkileyen, yalnızca sinirsel iletiler değildir. Aynı şey kanda dolaşıp, uğradığı her noktada ortalığı karıştıran küçük moleküller olan hormonlar için de geçerlidir” (Eagleman, 2023: 210). Daha önce ele aldığımız kartezyen düalizmde birbirinden tamamıyla farklı olan tözlerin, birbirini nasıl etkileyebildiklerine yani etkileşim sorununa yönelik sistematik bir açıklamanın olmadığını görmüştük.

Diğer bir argüman ise evrimsel tarih argümanıdır. Burada başlıca sorulan soru, gelişmiş ve karmaşık türümüzün kökenine yöneliktir. Örneğin kuşların, balıkların ve diğer tüm canlı organizmaların kökeninin ne olduğu sorusu bu problemde yol göstericidir. Elde edilen fosil kayıtları, protein ve nükleik asit biyokimyası yardımıyla bu konularda ciddi bir şüphe kalmamıştır. Bu bulgularla var olan tüm türler kendisinden önce gelen organizmanın çeşitlenmesinden geriye kalan bir tiptir. Evrim sıralamasında aşağıya doğru inildiğinde ortalama üç milyar yıl önce bu sıralamanın en gerisinde birkaç adet organizman kaldığı görülür. Bu karmaşık organizmalar kendini kopyalayan ve belirli bir enerjiyle harekette bulunan moleküler strüktürlerdir. Churchland’e göre bu evrim sıralamasını yapılandıran gelişme mekanizmasının iki ögesi vardır. Bunlardan biri: “Çoğalan canlı tiplerinin tesadüfi kör çeşitlenmeye uğraması, diğeri ise bu tiplerden bazılarının, bunların belirli üyelerinin taşıdığı görece çoğalma avantajları dolayısıyla seçici olarak sağkalımıdır” (Churchland, 2018: 46).

Böyle işleyen bir süreç, belirli jeolojik zamanlar boyunca çeşitli organizmalar üretebilmesinin yanı sıra fazla karmaşık da olabilmektedir. Evrimsel tarih bulgularının önemli kısmı ise insan türünün taşıdığı tüm fiziksel özelliklerinin de tamamıyla fiziksel süreçler olmasıdır. Bu noktada içsel doğamızın basit canlı organizmalardan tür bakımından değil, derece bakımından farklılığı bulunmasına karşın bazı materyalist kuramlar arasında da düalizmde olduğu gibi bir fikir birliği sağlanmış değildir. Bu noktada odaklanılması gereken nokta, kökenlerimize bakıldığında bizlerin maddeden oluşan canlılar olduğudur. Eğer öznel deneyime yönelik kuramsal bir açıklama yapılırsa bu açıklamada fiziksel olmayan nitelik veya tözlerden bahsetmek yerine, elimizde var olan fiziksel gerçekliği önceliklememiz gerekmektedir.

Beynin karmaşık yapısı ve işleyişi hakkındaki şu anki bilgimiz, beyin bilinç ya da zihin ve beden hakkında sistematik bir özdeşliği henüz tamamıyla uygulamalı bir biçimde ifade edecek düzeyde değilse de yapılan ve yapılacak olan nörobilim araştırmaları bu özdeşliği doğrulayabilecek en işlevsel yöntemdir denebilir. Bilim tarihindeki paralellikler de bu durumun en açık örneğidir. Churchland bilimdeki tarihsel paralellik doğrultusunda durumun izahını şu şekilde yapar:

Artık sesin havada yol alan bir sıkıştırılmış dalga katarından ibaret olduğunu ve yüksek perdeli olma niteliğinin yüksek salınım frekansına sahip olma niteliğiyle özdeş olduğunu biliyoruz. Işıkın elektromanyetik dalgalarından oluştuğunu öğrendik; elimizdeki en iyi kuram, bir nesnenin renginin, onun sahip olduğu üçlü yansıtma verimi oranıyla özdeş olduğunu söylüyor. Bu üçlü oran, nesneden kaynaklanan bir müzikal akora benzer, sadece kaynaklanan 'notalar' ses dalgaları halinde değil de elektromanyetik dalgalar halindedir. Bir cismin sıcaklığı veya soğukluğunun, o nesneyi oluşturan moleküllerin hareket enerjisinden ibaret olduğunu artık anlamış bulunuyoruz: sıcaklık, yüksek ortalama moleküler kinetik enerjiyle, soğukluk ise düşük ortalama moleküler kinetik enerjiyle özdeştir. Yıldırımın, bulutlar arasında veya atmosfer ile yer arasında büyük ölçekli ve ani bir elektron deşarjıyla özdeş olduğunu biliyoruz. Özdeşlik kuramcısı, 'zihinsel durumlar' dendiğinde aklımıza gelen şeyin, beyin durumlarıyla tam da aynı biçimde özdeş olduğunu iddia eder (Churchland, 2013: 52).

Buna göre herhangi bir kavramsal yapı, bir fenomeni açıklamak için eskisinden daha iyiye gerçekliği doğru bir biçimde ifade edebilmek için kuramlardan en belirgin ve en iyi olanı tercih etmek bir zorunluluktur. Churchland'e göre bu anlamda yapılması gereken şey, nörobilimin başarılı bir açıklayıcılık sunmasıdır (Churchland, 1981: 52). Dolayısıyla bilincin anlaşılması noktasında yapılan deneylerin ve araştırmaların çeşitliliği ve bu deneyler sonucunda sorulacak yeni sorular bilincin doğasının çözümünde oldukça önemlidir. Bilinç ve beyin ilişkisinde en çarpıcı örneklerden biri 1960 yılında yapılan ayrık-beyin çalışmasıdır. Bu işlem beynin sağ ve sol yarıküreleri arasında nöral bağlantıların kesildiği cerrahi bir lezyondur. Buradaki ana bağlantı *corpus callosum* olmakla birlikte bazı durumlarda daha küçük olan *anterior komissür* kesilir. Bu operasyon ağır epilepsi hastalarına yapılır, böylece yarıküreler arasındaki bağlantılar kesilerek bir yarıkürede oluşan epileptik nöbet durumunun diğer yarıküreye sıçraması engellenir. "Epilepsi durumu bir beyin işlevi bozukluğudur. Buna göre beyinde, anormal elektriksel faaliyetin neden olduğu, tekrarlayan nöbetler ya da değişen bilinç dönemleri olur" (Singh, 2021: 196-197). İki yarıküre arasında oluşturulan ayrık ile bir yarıküreden diğer yarıküreye doğrudan bilgi akışı da engellenmiş olur. Bu durumdaki en önemli soru, kişinin bilincine ne olduğu sorusudur. Yapılan bu işlemden sonra hastaların doğal durumları gözlemlenmiş ve zihinlerini ayrık hissedip hissetmediklerine yönelik sorular sorulara, herhangi bir zihin ayrıklığı hissetmediklerine dair geri bildirim vermişlerdir. Bu sürecin sonunda hastaların doğal durumlarına bakıldığında, bazı hastaların sağ ve sol ellerinin birbiriyle çelişkili eylemler sergilediği görülmüştür. Örneğin bir eliyle yazdıkları yazıyı, diğer elleriyle sildikleri ya da bir elleriyle gömleğin düğmelerini iliklerken diğer elleriyle bu düğmeleri çözdükleri görülmüştür. Aynı hastalara bir soru sorulduğunda, aynı soruya hem evet hem de hayır cevabını vermiş ve net bir yanıtı ulaşmak için oldukça zorlandıkları görülmüştür (Revonsuo, 2017: 219).

Bu deney sonuçlarına göre kişilerde iki zihin var gibi görünmektedir. *Corpus callosum*'un beynin iki farklı yarım küresini birleştiren bir sinir demeti olduğunu

düşündüğümüzde, bu kısım kesildiğinde ayırık-beyin durumu gerçekleşir. Tedavi amacıyla yapılan bu yöntemin dil bakımından yan etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre konuşma merkezinin sol beyinde olduğunu düşündüğümüzde, ayırık-beyin durumu gerçekleştiğinde sağ yarıkürenin konuşma merkezi ile olan bağlantısı kopar. Kişi, beynin sağ yarıküresi ile algıladığı nesnelere adını söyleyemez ve bu nesnelere dil ile ifade edemez. Sol görsel alan ile alınan görsel veya herhangi algısal bir bilgi, sağ yarıkürede işlenir. Bunun tersi bir durum da aynı şekilde mümkündür. Bu durumun bilinç açısından anlamı, kişi sol tarafta bir nesne gördüğünde, bu nesnenin bilgisi sağ yarıküreye gönderilir ancak kişi bu nesneyi anlamlandıramaz. Sol yarıküredeki motor nöronları, sağ yarıküreyi yönettiği için kişi nesneyi tutup kaldırabilir. Beynin dil bölümünden sorumlu olan kısmının bu bilgiye ulaşabilmesi için kişinin kafasının yönünü çevirerek nesneyi sağ yarıkürenin görsel alanı ile algılaması gerekmektedir. Burada sağ görsel alan ile kastedilen, yalnızca sağ göz değildir, vücudun sağ kısmında kalan bölge her iki gözün yarısı ile görülür. Hastanın bakış açısı ile bu durum normaldir, ancak dışarıdan bakıldığından bilinç farklılığı vardır. (Dowling, 2022: 177-208).

Yapılan farklı bir deneyde sol yarıküreye bir tavuk başı, sağ yarıküreye ise bir evin önünde kardan adam olan kış manzarasının resmi gösterilir, ayırık beyne sahip olan kişiden, gördüğü resme uygun başka resimler göstermesi istendiğinde, sağ eli bir tavuk bacağına işaret ederken sol eli ise kar küresini işaret etmiştir. Ne gördüğü sorulduğunda ise "bir pençe gördüm ve tavuğu seçtim çünkü tavuk kümesini bir kürele temizlemek zorundasın" cevabını vermiştir (Revonsuo, 2017: 222). Buna göre sol yarıkürenin diğer bir ifadeyle konuşan kişinin, sağ yarıkürenin gördüğü şey ile ilgili bir fikri yoktur. Ayırık-beyin ile ilişkili olarak bazıları, kişilerin zaten iki ayrı bilinç akışına sahip olduğunu ve ameliyatın yalnızca bu durumu dışa vurmaya imkân tanıdığını söylerken, diğer bazıları ise bilinci sol yarıküreye yani konuşan yarıküreye atfeder. Ayırık-beyin durumuna bakıldığında fenomenal bilince yönelik iki ayrı yarıkürede birbirinden bağımsız iki ayrı öznel deneyim akışı gerçekleştiği görülmektedir (Revonsuo, 2017: 220). Ayırık-beyin durumuna sahip kişilerin çevreden aldıkları bilgi sağ ve sol görme alanlarının belirli noktalarına gider, bunun sonucunda aynı bilginin tümü sağ ve sol yarıkürenin ikisine de ulaşır. Buna rağmen yalnızca sol yarıküreye dil ve bilinç için tam anlamı itibarıyla gelişmiş bir kapasiteye sahiptir denebilir. Bu nedenle yapılan deneylerde sol yarıküreye, sağ yarıkürenin belirli bağımsız davranışlarından dolayı farklı anlaşmazlıkları örtbas eder (Revonsuo, 2017: 219-223). Ayırık beyin hastasının bilinci hakikaten ikiye mi ayrılmıştır sorusuna Revonsuo, hem evet hem de hayır cevabını vermektedir:

...aslında her iki alternatif de doğrudur. Fenomenal bilinç gerçekten ayrıktı. Her bir yarıkürede kısmen farklı bir versiyonu, birbirinden bağımsız ve yalıtılmış bir şekilde

bulunur. Aksine, düşünümsel bilinç ve öz-farkındalık ayrıdır; çünkü bunlar normalde sol yarıküre mekanizmalarına dayanır ve bu yüzden her zamanki işlerine hiçbir şey olmamış gibi devam ederler. Yalnızca zaman zaman sol elin gerçekleştirdiği bazı tuhaf davranışları örtbas etmeleri gerekir. Bu davranışların gerçek nedenlerini bilmezler, ama her zaman bir hikâye uydurmaya hazırdırlar (s.223).

Beyin ile bilinç ilişkisine ihmal sendromu da önemli bir örnektir. “Yarı ihmal sendromu da denilen sendrom çoğunlukla sağ pariyetal’dekinin yanı sıra limbik yapılar ve retiküler formasyon’daki lezyonlarla ilişkilidir. Şiddetine bağlı olarak hastalar lezyona çapraz olan alandaki olayların farkında değil gibi görünürler” (Churchland, 2019: 257). İhmal sendromu beynin hasar alması sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Beyin yapımızın sağ tarafı vücudumuzun sol tarafını kontrol etmektedir. Aynı şekilde beynimizin sol tarafı da vücudumuzun sağ tarafını kontrol etmektedir. Buna göre ihmal hastaları beynin hasar alan kısmının tersi yönünü fark etmezler ya da ihmal ederler. Örneğin bir ihmal hastasından ev çizmesini istediğimizde evin yalnızca sağ tarafını çizecektir. Ya da birbirinin aynısı iki nesne gösterip orada kaç nesne olduğunu sorduğumuzda yalnızca sağ taraftaki nesneyi seçecek ve orada yalnızca bir nesne olduğunu söyleyecektir. İhmal hastalarının sol taraftaki görme duyuları ile ilgili bir eksiklikleri yoktur buna rağmen sol taraftaki uyarılara çok nadir tepki vermektedirler. Bu noktada ihmal hastalarına dair en önemli soru, sol tarafa dair tam olarak neyi bildikleri sorusudur.

Dolayısıyla, görsel korteksteki tüm alanlarla birlikte ventral görsel akım da sağlam olmalı ve görsel bilgiyi işlemeye normal bir şekilde devam etmelidir. Bu sistemlerin, normal olarak bilince ulaşabilen nesnelerin temsillerini üretme kapasitesi mevcuttur. Peki, ihmal hastalarında bu sistemler, bilince ulaşamayan nesnelerin üst-düzey detaylı temsillerini üreterek işlerini yapmaya devam eder mi? Bunu araştırmak için ihmal hastalarına, sağ taraflarında bulunan (görebildikleri ve tepki verebildikleri veya sözel olarak bildirebildikleri) bir uyarı ve sol taraflarında bulunan (göremedikleri ve bildiremedikleri) başka bir uyarı verilmiştir. Buradaki amaç solda yani görünmeyen tarafta bulunan şeyin, kişinin tepkilerini etkileyip etkilemediğini ölçmektir. Bir çalışmada ihmal hastasına sağ tarafta bir resim ve sol tarafta ise sağdakinden çok az farklı bir resim gösterilmiştir. Örneğin bir eve ait iki resimden birinde, evin sol tarafından çıkan parlak kırmızı alevler vardır. Bu, “Yanan Ev” olarak bilinen ünlü deneydir (Marshall ve Halligan, 1988). Öncelikle hastaya iki resimde ne gördüğü ve iki resim arasında bir fark görüp görmediği sorulmuştur. Hasta, her iki resimde tamamen aynı evi gördüğünü ifade etmiştir; ona göre ikisi arasında hiçbir fark yoktur. Soldaki alevleri hiç fark etmemiştir. Daha sonra kendisine, bu evlerden hangisinde yaşamayı tercih edeceği sorulmuştur. Hasta, evler tamamen aynı göründükleri için böyle bir tercihte bulunma görevinin aptalca olduğunu düşünmüştür, ancak seçim yapmaya zorlandığında yine de evlerden birini seçmiştir. Tahmin edebileceğiniz üzere, yapılan çok sayıda denemenin büyük kısmında (%80) alevlerin bulunmadığı evi seçmiştir. Beyni bilinçsiz bir düzeyde, evlerin birinde ters giden bir şeyler olduğunu tespit etmiş ve bu nedenle diğerini tercih etmiştir (Revonsuo, 2017: 203).

İhmal hastalarının tepki sürelerini ölçmek için yapılan başka çalışmalarda kısa süreliğine kelime ve resimler gösterilip hemen geri çekilmiştir. Hastalar sadece sağ taraftaki uyarıyı görmüş buna göre geri bildirimde bulunmuşlardır. Ancak ilginç olan hastaların tepki süreleri sol tarafta bulunan uyarı tarafından etkilenmiştir. Bu durum sağ ve sol taraftaki uyarıların anlam bakımından birbiri ile ilişkisi doğrultusunda gerçekleşmiştir. İki uyarının birbiri ile anlam ilişkisi bakımından yakın olduğuna, gökyüzü-güneş örnek verilebilir. Uyarıların birbiri ile ilişkili olmamasına da zeytin-kitap örnek verilebilir. İhmal sendromunda soldaki algısal alan bilinçten kaybolursa da beyinden kaybolmamıştır çünkü daha üst bir düzeyde anlamlı ilişkiler kurarak “beyin tarafından işlenmeyi ve temsil edilmeyi sürdürür. Bilinçsiz bilginin, uyarıların anlamlarını değil oldukça primitif veya alt-düzye özelliklerini kodladığı körgörüye kıyasla bu, daha üst bir işleme düzeyi gibi görünmektedir” (Revonsuo, 2017: 205). Buna göre “ilgilenilmeyen bilgi tamamen kaybolur mu? Bu sorunun yanıtı Hayırdır: Korteks, ihmal edilen bilgiyi işlemeye devam eder, ama bilinçsiz seviyede işler” (Dehane, 2022: 78).

Bu örnekle dikkatin doğasının henüz çok az anlaşıldığının altı çizilmelidir. İhmal sendromu farkındalık, dikkat, bilinç ve bilinçdışı ile ilişkili beyin kapasitesine yönelik önemli soruları da açığa çıkarmaktadır. Churchland’e göre birçok sinir demetinden veya yolundan oluşan ve bir aktarım merkezi olan talamus’un iyi anlaşılması da bilincin çözümüne önemli katkılarda bulunabilir. “Talamus sözcüğü, Yunanca ‘iç oda’ sözcüğünden türer ve başparmak büyüklüğünde olan bu gri madde kütlesi beynin ortasında, serebral korteks ile ortabeyin arasında bulunur” (Singh, 2021: 34). Talamus bulunduğu konumu dolayısıyla ilginç olduğu gibi aynı zamanda algılarımız, zihnimiz, benliğimiz, uyku, uyanıklık, bilinç ve vücudumuzun hareket ve kontrolüyle de yakından ilişkilidir. Buna göre dış dünyayı algılamamızda ve buna göre tepkiler vermemizde merkezi konuma sahip olan bir aktarım istasyonu işlevi yürütmektedir. “Koku hariç, tüm duyuşal sistemlerden gelen sinyaller, işlenmek üzere talamus tarafından kortekse yönlendirilir” (Singh, 2021: 34). Dolayısıyla talamus beynin tümüyle bağlantılı bir konuma sahip olmakla birlikte tüm algıların da ilk etapta uğradığı ve sinyallerin bu noktadan gerekli yerlere yönlendirildiği merkezi bir konumdadır. Talamus’un hasar alması durumunda beyin işlevlerinden bahsetmek mümkün değildir. Beynin arka kısmında oluşan bir hasar ya da lezyon körlüğe yol açabilmektedir. Bu durum şu soruyu akla getirir: Beynin bu bölgesi görsel bilinçten mi sorumludur? Bu soruya yanıt olarak, “lezyonlar ve tıbbi müdahaleler bilinçli deneyimin konumunu tam olarak tespit edememiş olsa da seçenekleri azaltmaya yardımcı oldular” (Tegmark, 2021). Beyin görüntüleme yöntemleri ile yapılan çalışmalar da bilinci açan ve bilinci kapatan mekanizmanın tam olarak ne olduğunu açığa çıkarmaya çalışmaktadır. “Görünen o ki, beyinde basit veya tek bir ‘bilinç şalteri’ değil de işe karışan pek çok farklı mekanizma var. Özellikle korteks içindeki ve talamus ile korteks

arasındaki karmaşık, uzun menzilli bağlantılılığın bilinç için kritik olduğu görülüyor” (Revonsuo, 2017: 18).

Bu nörobilimsel veri ve analizler dikkate alındığında Churchland’in konuya yönelik vurgusu, canlı olan maddenin bir özelliği olarak bilinçli bir zekânın ortaya çıkışının, biyolojik evrimin arka planı çerçevesinde değerlendirmesinin gerekliliğine ve önemine dayanır (Churchland, 2019: 181). Sınırlı sayıda ele almış olduğumuz bu nörobilimsel veriler, bilincin fiziksel beyin ile ilişkili olma olasılığını oldukça güçlü kılmaktadır. Bilince ve canlı organizmaya evrimsel tarih perspektifinde bakıldığı zaman yaklaşık 14 milyar yıl önce *Big Bang* olarak adlandırılan bir şeyle enerji, zaman, madde ve uzayın ortaya çıktığı düşünülmüştür. Bunların ortaya çıkışından yaklaşık olarak üç yüz bin yıl sonra enerji ve madde, atom denilen daha da karmaşık yapılar ortaya çıkarmıştır, bunlar da zamanla birleşerek molekülleri oluşturmaktadır. Yine yaklaşık dört milyar yıl önce dünya gezegeninde bazı molekül yapıları organizma denilen geniş ve oldukça karmaşık yapılar oluşturmuştur. Yetmiş bin yıl önce ise Homo Sapiens türüne ait organizmalar, kültür dediğimiz daha farklı karmaşıklığa sahip yapılar oluşturmuştur. Genel perspektife bakıldığı zaman tarihi şekillendiren üç önemli devrim bulunmaktadır: Yetmiş bin yıl önce başlayan Bilişsel Devrim, on iki bin yıl önce bunu hızlandıran Tarım Devrimi, beş yüz yıl önce başlayan daha da farklı ve bambaşka bir şeyi başlatabilecek olan Bilimsel Devrim’dir (Harari, 2019: 19). Bu evrimsel tarih perspektifinden bakıldığı zaman, zihin ile beyin arasındaki ilişkinin neliği ve bu ilişkinin açıklanma şekli de son derece önemlidir. Bu anlamda Churchland’ler, halk psikolojisi kavramlarının elenmesi gerektiğini söyleyerek bir çözüm önerisi sunmaktadırlar. Bu öneri, duyumsayan organizmaların davranışlarını ve bilinç durumlarını açıklarken zihin durumlarından söz etmek yerine organizmanın nörofizyolojik durumlarına atıf yapacağımız anlamına gelir. Zihin kavramı, organizmanın belirli karmaşıklıklarla başa çıkmak için kullanmış olduğu bir kavram olmakla birlikte hataya da oldukça açıktır. Buna göre halk psikolojisi kavramı olan zihin tanımlaması sağduyuya dayalıdır. Bu kavram toplumlar tarafından gizemli bir duruma getirilerek davranışsal ve sosyal bilimleri istila eder. Eğer zihin kavramının açıklanmasına yönelik bir kuram oluşturulacaksa halk psikolojisindeki belirli kategorileri, nöropsikolojik kategoriler içinde açıklayabilmenin bir yolunu bulmamız gerekmektedir (Churchland, 2005: 427).

Bu eleyici bakış açısında bilinç, düşünce ve his gibi kavramlar tamamıyla araştırma alanının dışına atılacağı anlamına gelmez, burada yapılmak istenen şey bir davranışı açıklarken ortaya koyulan bilimsel söylemlerin içinde zihin gibi kavramlara atıf yapılmayacağıdır. Churchland’lerin bilincin ontolojik statüsüne yönelik önerdikleri bu çözümlenin, yeterince açıklayıcı olup olmayacağı sorusu burada önemlidir. Daha önce detaylı bir biçimde ele aldığımız üzere zihin felsefesindeki en önemli anlaşmazlık,

düalizm ve fizikalizm arasındadır. Fizikalizmin temel varsayımı, bütün fenomenlerin temelde fiziksel yasalar veya varlıklar tarafından açıklanabileceği yönündedir. Buna göre bilinç de tamamıyla fiziksel olguların bir sonucu olmalıdır. Churchland bu anlamda düalizmi eleştirmektedir.

3.1. Kuramlar Arası İndirgeme ve Düalizm Eleştirisi

Churchland bu eleştiriyi bilince yönelik önemli çalışmalarıyla bilinen, 20. yüzyıl düşünürü olan Frank Cameron Jackson'ın öne sürmüş olduğu Mary'nin Odası düşünce deneyi üzerinden açıklamaktadır.

Mary son derece başarılı, tüm hayatını bilime adanmış bir bilim insanıdır, ancak tüm hayatı boyunca siyah beyaz renkten oluşan bir odada eğitim almaktadır. Bu kişi renk algısı fiziği ve psikofiziği hakkında son derece donanımlı bilgiye sahiptir. Beyin, görsel sistem, renkli görüş ve renk fizyolojisi, renk biyolojisiyle ilgili bilinebilecek her şeyi bilmektedir. Mary'nin renkli olan herhangi bir nesneye kesinlikle doğrudan erişimi bulunmamaktadır. Renklerle ilgili tüm bilgileri okuduğu kitaplardan, makalelerden edinmektedir. Örneğin retinanın nasıl üç tabakadan oluştuğunu, ışık ışınlarının ilk iki tabakadan yani gangliyon ve iki kutuplu hücrelerden nasıl geçip ışığa duyarlı çubuk ve koni hücrelerini içeren üçüncü tabakaya ulaştığını ve bu hücrelerin ışık ışınlarını nasıl sinir sinyallerine dönüştürdüğünü bilmektedir. Kırmızı veya diğer renklerle ilgili teknik bilgisi tamamıyla mevcuttur. Mary'nin görme ile ilgili herhangi bir problemi de bulunmamaktadır, sadece odasında ve çevresinde gördüğü her şey siyah beyaz renktedir, yani hayatı boyunca başka herhangi bir renk deneyimlememiştir. Mary bir gün odasından çıkar ve gördüğü ilk şey kırmızı bir domatestir, bu yalnızca kırmızı bir domates olarak sınırlandırılmamalıdır, burada vurgulanmak istenen siyah beyazın dışında tamamıyla yeni bir rengin deneyimlenmesidir. Mary gördüğü şeyin domates olduğunu zaten bilecektir ancak aynı durum ilk kez deneyimlemiş olduğu kırmızı renk için de geçerli midir? Buradaki en önemli soru şudur, Mary teorik olarak zaten bildiği bir şeyi deneyimlediğinde, bu ona şaşırtıcı gelmeyen bir durum mudur yoksa her ne kadar kırmızı renginin teorik bilgisine sahip olsa da o an deneyimlemiş olduğu şey bambaşka bir olgu mudur? Jackson, Mary'nin bu görsel deneyimi sonucunda tamamıyla yeni bir gerçeği kavradığını söyler (Heil, 2020: 259).

Ona göre Mary her ne kadar renklere ilişkin kuramsal bilgiye hâkim olsa da deneyimlemiş olduğu bu yeni durum fiziksel-olmayan tamamıyla başka zihinsel bir gerçekliktir. Bunun anlamı şudur, kırmızının bu yeni deneyimi niteliksel olan bilinçli bir durumun örneğidir, dolayısıyla bilincin nitelikleri dışarıdan görülmez ve bunlara ikinci kişilerin doğrudan bir erişimi bulunmamaktadır. Mary belirtilen nitelik durumlarına yalnızca dolaylı bir biçimde erişebilmektedir. Örneğin diğerlerinin

ifadelerinden, deneyimlerin niteliksel zenginliğini ve içeriğini anlayabilir veya diğerlerinin kırmızı bir domatesi hangi ifadelerle betimleyebileceklerini de tahmin edebilir, ancak kırmızı bir domatesi doğrudan deneyimlemenin nasıl olduğunu bilemeyecektir. Jackson'ın buradaki vurgusu, bilinçli olmanın niteliksel bir karaktere sahip olduğu ve bu niteliksel durumun fiziksel bedenin dışında zihinsel bir karaktere sahip olmasıdır (Heil, 2020: 257).

Bu düşünce deneyine yönelik sorulabilecek en önemli sorulardan biri, Mary'nin kırmızı renginin ya da kırmızı bir domatesin neye benzediğini bilmediğinden nasıl kesinlikle emin olabiliriz sorusudur. P.S. Churchland, bu deneyde Jackson'ın öne sürmüş olduğu bilincin fiziksel bedenin dışında zihinsel bir karaktere sahip olduğuna yönelik anlayışını eleştirmektedir. Buna göre Mary'nin kırmızı rengi bilip bilmediğine yönelik sınamanın yapılabilmesi için ona kırmızı bir nesne verilir ve bu nesneyi kırmızı olarak tanımlayıp tanımlamadığına bakılır. Eğer sinir sistemine yönelik her şeyi tamamıyla bildiğini varsayarsak "ütöpic nörobilim içebakışsal kullanımıyla örneğin o örüntülerindeki gamma durumunun yine ütöpic nörobilimden bildiği şekilde kırmızı duyumuna özdeş olduğunu bilebilir. Bu sayede kırmızıyı tanıyabilir" (Churchland, 2005: 370).

Churchland'e göre Mary'nin bu durumda kırmızıyı tanıyıp tanıyamayacağı, deneysel bir sorun olarak düşünülmemelidir. Buna göre kırmızıyı ilk kez duyumsadığında bunu kesinlikle tanımlayamayacağına yönelik keskin bir bakış açısı, son derece kısıtlayıcı görünmektedir. Çünkü deneyimsiz bir bilginin olamayacağına yönelik gerekçelendirmeler yetersiz ve yeterince açıklayıcılık barındırmamaktadır. Eğer kişi, bilginin oluşumuna yönelik beyin durumlarını tamamıyla biliyorsa kırmızı rengini hayal gücünde dahi bilmesi oldukça mümkündür. Bu düşünce deneyinde Mary'nin nörobilimsel bilgilerle içebakışsal yargılar oluşturamayacağını ve *qualia*'nın fiziksel beyin durumlarına özdeş olmadığını söylemek, mevcut bilgilerimiz ile oldukça yetersiz görünmektedir. Eğer varlık ile ilgili bilgi edinmenin iki türü veya biçimi varsa bu durumda kişinin bir yöntem aracılığıyla bildiğinin, bir diğer yöntem ile bildiğine özdeş olması son derece mümkündür (Churchland, 2019: 368).

Farklı yöntemler ile aynı bilgiye ulaşılabileceğine, hamilelik örneği verilebilir: Bir kişi hamileliği tıp kitaplarından ya da bir tıp makalesinden öğrenebileceği gibi direkt hamileliği deneyimleyerek de öğrenebilir. Ya da bir tıp uzmanının hamilelikle ilişkili olarak edindiği bilgiler, herhangi eğitimsiz ancak hamile olan bir kadının bilgisiyle aynı sürece karşılık gelmektedir. Bir tıp uzmanı, hamilelik hakkında edindiği bilgileri hamile kalarak öğrenmemiştir. Buna göre Mary'nin kırmızıya dair bilgiye sahip olması, kırmızıyı deneyimlemesi veya duyumsaması şart değildir (Churchland, 2005: 368). Mary'nin kırmızıya dair bilgisinin, kırmızı duyumuna özdeş olmadığına yönelik

görüşlerin ikna edici bir desteği yok gibi görünmektedir. Eğer Mary, beyne ilişkin bilinebilecek her şeyi biliyorsa şu halde neyi anlayacağını ve neyi bileceğinin nasıl değerlendirileceği sorusu cevaplanmalıdır. Buradaki asıl sorun, nöronların bilgiyi nasıl kodladığını bilmeyişimizden kaynaklanır. Dolayısıyla beyne yönelik asıl kavrayışa henüz sahip değiliz. Bütün bunlar çok fazla şey bilmediğimiz en açık örneğidir. Churchland, yalınlık kuramını önceler ve düalist kuramların aksine elimizde oldukça fazla veri ve örnek olduğunu belirtir. Bu örneklerden biri de, bunamanın en yaygın nedenlerinden biri olan Alzheimer hastalığıdır.

Alzheimer hastalığı, beyinde yığılıp plaklara ve yumaklara dönüşen protein birikmesiyle ilişkilidir. Etkilenen beyin hücreleri ölüp bellek kaybına ve diğer semptomlara neden olur. Yani plak denilen protein gövdelerinin beyne zarar verdiği ilerleyici bir durumdur. İster beyne kan akışının azalması nedeniyle, ister protein birikmesi, ister diğer hasar biçimleri nedeniyle olsun, bütün biçimleriyle bunama, zaman içinde ilerleyen bir bozukluktur (Singh, 2021: 50-200).

Buna göre fazla sayıda nöronun ölmesine bağlı olarak bellekte işlevsel ve yapısal bozukluklar oluştuğu, kişilik değişimleri meydana geldiği görülmektedir. Yine buna bağlı olarak farkındalık ve empati düzeyinin hasar gördüğü bilinmektedir. Elimizdeki tüm kanıtlar fenomenal bilinç veya bilinçle ilişkili işlevler için fiziksel beynin zorunlu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bilinç, biyolojik sürecin karmaşık ve anlaşılması oldukça güç bir boyutudur denebilir (Blackmore, 2017: 79). “Beynin işlevsel birleşmesini daha iyi anladıkça daha karmaşık bilişsel yeteneklerin geliştiği dizilerin yeniden örgütlenme yöntemlerini anlayabiliriz” (Allen, 2015: 150).

Churchland’lerin eleyiciliği, geleneksel bir biçimde tartışılan zihin-beden probleminin, kuramlar-arası indirgeme ile tümüyle yeniden revize edilmesi gerektiği fikrine dayanır. Buna göre indirgemenin ne olduğu konusu üzerinde durulması oldukça önemlidir. P. S. Churchland (2005) indirgemeyi, “kuramlar arasındaki ilişkiler” şeklinde tanımlamaktadır (s. 293). Ancak indirgeme kelimesine literatür açısından baktığımızda oldukça çeşitli bir biçimde ele alındığını görebiliriz. Churchland kuramlar arası ilişkinin ve indirgeme niteliğinin ne olduğunu şu şekilde ifade eder:

...Bir fenomen bir diğerine ilişkili kuramların indirgenmesi vasıtasıyla indirgenebilir. Örneğin ışığın elektromanyetik radyasyona indirgenebileceği iddiası şu anlama gelir: (a) optik kuramı elektromanyetik radyasyon kuramına indirgenmiştir ve (b) optik kuramı ışığı elektromanyetik radyasyonla özdeşleştirmekte bir sorun çıkartmayacak şekilde indirgenmiştir (Churchland, 2019: 308).

Bu tanıma göre herhangi bir kuramın bir diğerine ancak kendisi veya düzeltilen bir benzeri, diğeri tarafından açıklanabiliyorsa indirgenebilir. Kuramlar-arası indirgeme herhangi bir ontolojiyi açıklamakta sadeleşme sunduğu gibi bir kuramın diğeri tarafından elenmesine de olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla ontolojik sadeleştirme,

indirgemenin bir biçimi şeklinde düşünölmelidir. Örneğın bir F1 kuramı diğeri bir F2 kuramına yani eğer ondan çıkarsanabilirse ya da bir benzeriyse indirgenebilir. Halk psikolojisinin önerdiği kavramsal çerçevenin kuramsal bir biçimde belirlenmesi önemlidir. Çünkü bilinç durumları ile fiziksel durumların ilişkisi şeklinde yürütölen klasik zihin beden problemine yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Dolayısıyla zihin beden problemi ontolojiler arasındaki ilişkiler şeklinde düşünölmelidir, böylece bilimsel verilere dayanan çözümlerler daha önce ele aldığımız yalınlık kuralına uyabildiği gibi test edilmesi de kolaydır. Bunun aksi bir biçimde yürütölen klasik çözümlerler ya eksik kalmakta ya da bir açıklama örneği sunmakta çıkmaza düşmektedirler (Churchland, 2019: 310).

Ontolojik sadeleştirme ne tür şeylerin var olduğunu düşünmemiz ile ilgili olmakla birlikte indirgemenin de bir biçimidir. Buna göre verilecek örnekler de sadeleştirmenin gereği olarak, özdeşleştirme ve indirgeme veya eleme ile gerçekleştirilebilir. Bu noktada bilimsel paradigma değişimi veya bilimsel devrimlerin gerçekleşmesi oldukça olasıdır. Çünkü bazı durumlarda hangi kuramın doğru olduğuna veya kuramların hangi olgulara bağlı bir biçimde kontrol edileceğine ve araştırmaya yönelik neyin açıklanması gerektiğine dair, daha önce kabul gören kuramların yok sayılacağı bir durumun gerçekleşmesi mümkündür. Dolayısıyla uzaktan bakıldığı takdirde düzenli görünen bir duruma yakından bakıldığı zaman şaşırtıcı bir biçimde düzensiz görünebilmektedir. Churchland'e göre mantıksal empirizmin indirgeme şekline tam olarak uyabilecek neredeyse hiçbir örnek bulunmamaktadır. Çünkü kuramlara uyan bir şey çıkarsayabilmek için kuramların değiştirilmesi veya da düzeltilmesi gerekmektedir. Bu durum gerçekleştiğinde ortaya çıkan şey eski kuramın düzeltilmiş versiyonudur. Kuramların çıkarsanabilecek duruma gelebilmeleri için, hangi miktarda revizyona ihtiyaç duydukları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Buna göre optik kuramın elektromanyetik kuramına dönüştüğü gibi bazı kuramlar, indirgenebilmek için daha az revizyona ihtiyaç duyar. Bazı kuramlar da daha önce ele aldığımız filojiston örneğinde olduğu gibi daha fazla revizyon gerektirebilmektedir, öyle ki eski kurama dair neredeyse geriye hiçbir şey kalmaz (Churchland, 2005: 311). Önceki bir kuramın yeni olan kuramdan mantıksal bir biçimde türetilmesinden önce düzeltilmesi gerektiğinde, eski kuramdaki fenomenle yeni kuramdaki fenomenin ilişkisinin kurulabilmesi için köprü yasalar da oldukça gerekli olabilmektedir. Dolayısıyla eski ve yeni kuramların ilişkilerinin kurulmasındaki beklentinin de yeniden kurgulanması gerekmektedir. Churchland bu yeniden kurgulamanın önemine vurgu yapar ve eğer önceki kuramın tamamen değiştirilmesi gerekirse köprü yasaların devreye girmesi gerektiğini söyler.

Filojistonu oksijenle özdeşleştirmedığımız gibi palsy hastalarını titreten cinleri de dopamin eksikliğiyle özdeşleştiremeyiz. Aslında bunu yapmamızın karşısında katı bir

formel (mantıksal) neden yoktur ancak bu özdeşleştirmelerde kuramsal bir fayda bulunmamaktadır. Aksine bu özdeşleştirmeler yeni kuramların ne yaptığını ilişkin yanlış anlaşılmalara idame ettirebilir. Bunun yerine filojistonun veya cinlerin var olmadığını öne süreriz. Bu durumda köprü ilkeleri herhangi bir rol oynamaz. Buradaki başka durumlarda korelasyonlar çoğunlukla düzmedir; yeni kuramdaki nitelikler eski kuramın düzeltilmiş versiyonuyla eşleştirilir. Ancak eski kuramın düzeltilmiş versiyonundaki yeniden kurgulanmış nitelikler orijinal kuramın özelliklerine yakınsamanın ötesine geçemez. Dolayısıyla sorun eski kurama yönelik düzeltmelerin çok küçük ölçeklerin ötesine geçememesidir; eski kuramdaki fenomenin indirgenen kuramdaki fenomenle özdeşleşmesi gerektiğini iddia etmenin her zaman taraflı bir yanı vardır (Churchland, 2005: 312).

Bu durumda bilimsel dinamiklerin boyutunun hangi ölçekte olacağı da önem kazanmaktadır. İndirgenen bir kuramda değişiklik olduğunu bilmemiz, yine bir kuramı indirgemenin yanı sıra doğrudan elemenin de bir olasılık olduğunu bilmemiz ve zihinsel olarak adlandırdığımız durumların temel doğruluğu teşkil ettiğine dair kavrayışlardan vazgeçmemiz gerekmektedir. Churchland'e göre zihin-beynin ne yaptığını yönelik bütüncül açıklamalara kavuşmadığımız sürece belirli kuramlar ortaya koymamız ve zihin-beyin durumlarının gerçekte ne içerdiğine dair bir rasyonalite ortaya koymamız pek de kolay olmayacaktır. Bu nedenle kuramlar-arası indirgemeye dair tanımlamalar rasyonellik kuramları ile desteklenseler bile nörobilim ve psikoloji bilimleri zihin-beynin temel işleyişi ve diğer işlevlerine yönelik bütünlüklü bir kuram veya açıklama sunmadığı sürece rasyonelliğe dair yetersiz bir kavrayış ile devam etmemiz gerekmektedir. Bilimde gerçekleşecek olan evrimleşen birleştirmelerin, kuramlar-arası indirgemenin kusursuz bir örneğini teşkil edeceği düşünülmemelidir. Bazen eski kuram belirli düzeyde revizyon gerektirebileceği gibi bazen de tamamıyla eliminasyon gerektirebilecektir. "Filojiston, kalorik sıvı, amonyağın ruhu ve cinler ilk kuramın elimine olduğu ve kuramlar-arası benzeştirmenin yapılmadığı örneklerdir" (Churchland, 2005: 314).

Churchland'e göre halk psikolojisi kavramlarının elimine edilmesi ve tamamlanmış bir nörobilim ile kuramlar-arası indirgemenin sonucunda birkaç olasılığın gerçekleşmesi mümkün olabilir. Bu sonuçlardan biri basit düalizm olarak isimlendirilebilir. Buna göre halk psikolojisi kuramının, fiziksel gerçekliğin indirgenemez uygun ve özerk bir boyutu olduğu anlaşılabilir.

Diğer bir olasılık ise halk psikolojisi kuramının gelişmiş ve bütünsel bir nörobilim ile indirgenebilir düzeye gelebilmesidir. Bu durum gerçekleştiğinde herhangi bir cismin sıcaklığının kendisini oluşturan moleküllerin ortalama kinetik enerjisiyle özdeş olduğunun daha sonradan anlaşılması gibi öznel düşüncelerin, duyguların, bilincin ve arzuların da aynı biçimde beynin veya merkezi sinir sisteminin ontolojik bir indirgemesi olduğu anlaşılabilir. Buna göre elenecek olan şey halk psikolojisinin

sağduyuya dayalı zihinsel durumlar olarak adlandırılan kavramlardır. Halk psikolojisi kavramının yanlış bir betimleme şekli olduğu düşünüldüğünde, sağduyuya dayalı açıklama örnekleri, gelişmiş nörobilim kavramları veya kategorilerine indirgenemeyecektir. Dolayısıyla sağduyuya dayalı kavramların kuramlar-arası yer değiştirmelerle ontolojimizden elenmeleri gerekecektir (Churchland, 2013: 149).

Bu noktada kuramların birlikte evrimleşmelerinin tamamıyla kusursuz bir zeminde gerçekleşeceği yanlışlığı oluşmamalıdır. Çünkü kuramlar birbirinden farklı düzeylerde evrimleşebilecekleri gibi herhangi bir kuram, daha üst düzey bir kurama indirgenemediğinde olgunlaşarak indirgenebilir bir düzeye erişebilir. Belirli bir kuramda keşfedilen her yeni durum, yeni bir keşif veya ortaya çıkabilecek herhangi bir problem, bir diğer kurama yönelik düzeltmeler veya yeni deneyler için gelişim sağlayabilecektir. Böylece kuramlar birlikte evrimleşerek yeni bir indirgeme modeli ortaya koyabilirler (Churchland, 2005: 293). Bu anlamda nörobiyolojinin bilince yönelik indirgeyici açıklamaları ve psikoloji biliminin gözleme dayalı davranışsal kuramlarının bilişsel yetilere yönelik ortaya koyacağı betimlemeler, bütünsel bir açıklama sunma ve kuramlar-arası indirgeme açısından oldukça önemlidir. Kuramlar-arası indirgemenin şu anda tamamıyla uygulanabilir olmaması gelecekte de uygulanamayacağı anlamına gelmemelidir. Bu noktada sağduyuya dayalı açıklamalara daima ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Halk psikolojisi kavramlarının insanın doğasına yönelik açıklamalarının yetersiz ve olgunlaşmamış olduğu düşünüldüğünde, halk psikolojisinin öznel bilince veya zihinsel durumlara yönelik açıklamaları da aynı ihtiyatla karşılanmalıdır. Churchland'e göre bu noktada eleyici materyalizmin vurgusu inanç, arzu ve gündelik dilin ifadelerine dayalı olan halk psikolojisi kavramının açıklama yetersizliğidir. Diğer bir vurgu ise bilincin daha doğal bir açıklamasını gerektirecek olan bu yeniden açıklama biçimleri, bilincin ontolojimizden eleneceği düşüncesine dayanmadığıdır. Buradaki vurgu bilincin ifade biçiminin değişmesi, halk psikolojisine dayanan kavramların elenmesi ve bilincin ontolojik statüsüne yöneliktir (Churchland, 2005: 444).

Halk psikolojisi kavramının belirli bileşenleri vardır, bu bileşenler insanın zihinsel yetilerini anlamamızın önünde birer engeldirler. Halk psikolojisinin sağduyuya dayanan bu bileşenleri ise önermesel tutumlardır. Sağduyuya dayalı bu önermesel tutumlar gündelik yaşam içinde şekillenen inançlar, öngörüler, arzular, varsayımlar, düşünceler, istekler vb. gibi zihinsel durumların birer ifadesidir. Diğer bir ifadeyle halk psikolojisi önermesel tutumlardan oluşmaktadır. Önerme tutumlarının geçmişine baktığımızda genellikle zihinsel olan bir durumu fiziksel olan bir durumdan tamamıyla ayrı ve farklı bir durum olarak ele almak için birer gerekçe olarak sunulduğunu görebiliriz. Yine düşünce tarihinde bu önermesel tutumlar çoğunlukla düalistler

tarafından zihin durumlarını beyin durumlarından ayrı bir yere koymak için kullanılmıştır (Churchland, 2013: 102).

Churchland açısından bakıldığı zaman indirgeyici materyalizm ve eleyici materyalizm birbirine alternatif olabilecek iki kuramdır (Yaylım ve Tümkeya, 2017: 256). Daha önce detaylı bir biçimde ele aldığımız gibi kuramlar-arası birebir indirgeme her zaman tamamıyla mümkün olmayabilir. Bazen tamamıyla indirgeme mümkün olabileceği gibi kuramların belirli düzeyde az veya çok revize edilmesi de gerekebilmektedir. Halk psikolojisine dayanan kavramsal çerçevelerimizin hangi düzeyde değişime uğrayacağı deneysel bilimin konusudur ve buna yönelik kesin bir öngöründe bulunmak oldukça zordur. “Daha düzgün indirgemeler ontolojik özdeşlikleri (ya da yeterince yakın tahminler) gösterir. Arızalı indirgemeler, indirgenen kuram türleri için yenileyici ontolojik sonuçlar ve daha da arızalı indirgemeler sonunda ontolojik elemelere yenik düşer” (Bailey, 2019: 283). Buradan anlaşılacağı üzere doğa bilimlerine dayanan eleyici materyalizm düşüncesi, bilinç probleminin geleceğin gelişmiş ve tamamlanmış bir nörobilimi ile daha farklı bir dil aracılığıyla ifade bulacağına yönelik bir tahmini vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle şeylere yönelik ifademizin, düşünme biçimimizin ve halk psikolojisine dayanan inançlarımızın değişebileceğine yönelik son derece güçlü bir ihtimalin savunusudur. Eleyici materyalizmin bu noktada ilk hedefi, halk psikolojisinin öğrenilmiş inanç ve arzuya dayanan kuramsal ve genelleyici ilkelerinin deneysel bilimin perspektifinden yeniden ele alınması gerektiğidir (Churchland, 1981: 90).

Bilincin çözümlenmesi noktasında yalınlık ve sadeleştirme ilkelerini baz aldığımızda elimizde bundan daha iyi bir seçenek yok gibi görünmektedir. Sadelik ve yalınlık ilkelerinin gereği olarak oluşturulacak teorilerin ölçütü, biyoloji, evrim teorisi ve sinirbilim gibi alanlarla uyumlu veya tutarlı olmak durumundadır.

Homo sapiens'e doğa tarihi ve fizik bilimleri perspektifinden yaklaşarak, onun oluşumu, gelişimi ve davranışsal kapasiteleri hakkında parçacık fiziği, atomik ve moleküler teori, organik kimya, evrim teorisi, biyoloji, fizyoloji ve materyalist nöro-bilimi kapsayan tutarlı bir hikâye anlatabiliriz. Bu hikâye, hala radikal bir şekilde tamamlanmamış olsa da, hâlihazırda son derece güçlüdür (Churchland, 1981: 75).

Dolayısıyla bilincin somut bir çözümlemesi için önermesel tutumların veya sağduyusal ifadelerin ötesine geçerek kuramlar arası evrimleşme veya kuramlar arası indirgeme ile önemli ölçüde katkı sağlanabileceğidir. Önemli olan bahsi geçen çözümlemede saydığımız referanslardan hangilerinin daha etkin ve güvenilir olacağına yönelik aşamayı belirlememiz ve aktif veri sağlamamız olacaktır. Algısal bilginin işlenmesi, düzenlenmesi ve sinir yapıları arasındaki ilişkinin anlaşılması da bilincin çözümlenmesi ve anlaşılması noktasında önemlidir. Zihinsel durumların beyin

durumlarına indirgenip indirgenmeyeceğine yönelik problemde öncelikle cevaplanması gereken soru, belirli bir kuramın farklı bir kurama indirgenebilir olup olmadığı sorusudur. Bu noktada kuramlar-arası indirgeme için aday kuramların hangi kuramlar olabileceğini bilmek belirleyici olacaktır. Organizmaların bilişsel, duyuşsal ve motor kapasitelerini düşündüğümüzde bunlara yönelik henüz anlayamadığımız birçok nokta vardır. Buna göre öncelikli alan bilimsel psikolojide incelenen bellek, öğrenme, algı, dil ve gelişimdir. “Nörobilim ve bilimsel psikoloji kolektif olarak bilgi işlemeyle ilgili doğasına dair bir kavrayışa ulaştıkça biz de kuram üretmenin ne olduğuna ilişkin bir kavrayışa ulaşacağız ve gelişmemiş kavramsallaştırmalarımız olgunlaşacaktır” (Churchland, 2019: 344).

Bu tartışmada yaptığımız eleştiri, mevcut kuramlara karşı temkinli olmakla birlikte geleceğe yönelik bir dizi araştırmanın gerekliliğine vurgu niteliğindedir. Bilime tarih içindeki başarısı ve günümüz gelişmişliği itibarıyla baktığımız zaman öznel deneyim, beyin durumlarıyla veya işlemleriyle tam olarak başarılı bir biçimde özdeşleştirilebilmiş veya indirgenebilmiş değildir. Ancak yine de bilimin günümüz gelişmişliğine bakıldığı zaman zihinsel durumların gelecekte indirgenemeyeceğini söylemek için yeterli verimiz de bulunmamaktadır. Aksine tartışmamızın içinde ele aldığımız nörobilimin deneysel verileri, yalınlık ilkesi ve evrimsel tarih argümanı daha fazla araştırmanın gerekliliğini göstermektedir.

4. Sonuç

Bilinç problemine nörofelsefi bir perspektiften bakıldığı zaman bilişsel bilimlerin ilerlemesiyle birlikte bilinç kavramı da bilim tarihinde elenen örneklerde olduğu gibi ontolojimizden tamamıyla elenebilir. Çünkü bilinci açıklama örneklerinin dayanağı olan halk psikolojisi kavramları bilimsel olmadığı gibi bilinci açıklanamaz bir kategoriye indirgemektedir. Dolayısıyla nörofelsefi kurama bütüncül bir şekilde bakıldığı zaman bilinç olgusunun anlaşılabilmesi için sinir sistemlerinin tamamıyla anlaşılabilmesi gerekmektedir. Bilincin ontolojik temellerinin anlaşılabilmesi için felsefe ve nörobilimin nitelikli ve sistematik bir iş birliği yapmaları gerekmektedir. Bu anlamda Churchland’ler, zihin durumlarının beyin durumlarına indirgenebilme olasılığının hangi durumlarda gerçekleşebileceğine yönelik makul bir yol veya teori sunmayı hedeflemektedirler. Zihinsel durumlar ile beyin durumlarına yönelik bilimsel bir yaklaşımın doğru bir şekilde ilişkilendirilebilmesi de bu noktada önem teşkil etmektedir. Buna göre Churchland’ler bu indirgemeyi kuramlar arasındaki bir ilişki olarak tanımlamaktadırlar. Bu şu anlama gelir, geleneksel olarak tartışılan zihin-beden sorununun kuramlar-arası indirgeme ile tamamıyla yeniden revize edilmesi gerekmektedir. Kuramlar-arası indirgeme mevcut halde tamamıyla uygulanamasa da bu durum gelecekte de uygulanamayacağı anlamına gelmemelidir. Dolayısıyla Churchland’ler açısından bu indirgeme, geleceğe yönelik bir tahmin niteliği taşır. Bu

tahmin, bilincin yok sayılması değil bilincin açıklanma yönteminin değişmesi anlamındadır. Churchland'e göre üç çözümleyici yaklaşım ile bilinç problemine yaklaşılabılır: Yalınlık, nöronal bağımlılık ve evrimsel tarih argümanı. Yalınlık, akılcı yöntem bilim olarak tanımlanabilir, eğer bilincin çözümü için rakip iki hipotez varsa bu rakip hipotezlerden en yalın ve akılcı olanı tercih edilmelidir. Çünkü materyalist bir kuram yalnızca bir fiziksel töz ve nitelik durumunun varlığını kabul ederken düalist bir kuram birbirinden bağımsız iki tür varlık alanının ve niteliğin var olduğunu varsayar. Düalist bir kuramın beyin ve bilinç durumlarını ya da bu ikisinin etkileşim durumunu açıklama noktasında herhangi bir açıklama avantajı bulunmamaktadır. Doğüstü bir açıklamanın yeterli düzeyde veri kaynağı olmamasına karşın materyalist bir kuramın eldeki veri oranı düalist kurama oranla oldukça fazladır. Yine nöronal bağımlılık argümanının da düalist kurama göre açıklayıcılık oranı fazladır: Eğer düalist kuramın varsaydığı gibi bilincin bağımsız bir varlık alanı olsaydı beyin zarar görmesi ya da dış etkilerle oluşan patoloji ve manipülasyonlar ile bilinç olgusunun zarar görmemesi gerekirdi, ancak durum bunun tam aksinedir. Son çözümleyici yaklaşım ise evrimsel tarih argümanıdır. Buradaki vurgu ise karmaşık bir biçimde gelişmiş türümüzün kökenine yöneliktir. Örneğin bütün canlı organizmaların kökeninin ne olduğu sorusu bilinç probleminin de çözümünde yol gösterici olabilir. Kökenlerimize baktığımızda fiziksel bir sistemin içindeki fiziksel bir yapıya sahip olan ve canlı türlerinden bir tür olduğumuz açık. Eğer fenomenal deneyime dair bir açıklama örneği sunulacaksa elimizdeki fiziksel ve tarihsel gerçeği öncelememiz gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada felsefi ve deneysel veriler analiz edilip eleştirel bir biçimde ele alınırken sıklıkla vurgulandığı gibi bilinç fenomeninin incelenip açıklanabilmesi ve problemin çözümünde ilerleme kaydedilebilmesi için felsefe, nörobilim, psikoloji ve bilişsel bilimlerin entegre bir biçimde çalışması gerekmektedir. Bu minvalde düalist ve idealist kuramların bilincin çözümüne yönelik temel olarak sunmuş olduğu açıklama örneği incelenmiş ve bu açıklama örneği, nörobilimin deneysel verileri ile kıyaslanmıştır. Buradaki amaç materyalist bir kuramın probleme sunmuş olduğu katkının ve açıklayıcılık düzeyinin daha fazla olabildiğini vurgulamaktır. Dolayısıyla bilinç probleminde eleyici materyalizmin sunmuş olduğu çözüm önerisi ile ilk önce halk psikolojisi kuramlarının veya kavramlarının elenmesi, problemin çözümü aşamasında sadelik ve avantaj sunacağı gibi bilincin, felsefenin öncülüğünde disiplinler arası bir şekilde ele alınması da bu problemin çözümünde yol gösterici olacaktır.

5. Kaynakça

- Allen, J. S. (2015). *Beynin Yaşamları: İnsan Beyninin ve Zihninin Evrimi*. Çev. D. Keleş. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bailey, A. (2019). *Zihin Felsefesi*. Çev. F. Doruker. Ankara: Fol Yayınları.

- Blackmore, S. (2017). *Bilinç Üzerine Konuşmalar*. Çev. S. Akbıyık. İstanbul: Küre Yayınları.
- Berkeley, G. (1996). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*. Çev. H. Turan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Churchland, P. M. (1981). "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes." *The Journal of Philosophy*, 78(2): 67-90.
- Churchland, P. M. (2013). *Bilimsel Gerçeklik ve Zihnin Esnekliği*. Çev. E. B. Ersöz. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Churchland, P. M. (2018). *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış*. Çev. B. Ersöz. İstanbul: Alfa Yayınları
- Churchland, P. S. (2005). "A Neurophilosophical Slant on Consciousness Research." *Progress in Brain Research*, (149): 285-293.
- Churchland, P. S. (2019). *Nörofelsefe*. Çev. Ö. Yılmaz. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dehane, S. (2022). *Bilinç ve Beyin*. Çev. S. Sevinç. İstanbul: Alfa.
- Descartes, R. (2021). *Meditasyonlar*. Çev. E. Sunar. İstanbul: Say Yayınları.
- Dowling, J. E. (2022). *Beyni Anlamak*. Çev. F. Polat. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Eagleman, D. (2023). *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*. Çev. Z. A. Tozar. İstanbul: Domingo Yayınları.
- Harari, Y. N. (2019). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Çev. E. Genç. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Heil, J. (2020). *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*. Çev. S. Akbıyık ve M. Bilgili. İstanbul: Küre Yayınları.
- Pinker, S. (2020). *Zihin Nasıl Çalışır: Zihnin Evrimsel ve Nörobilimsel İncelemesi*. Çev. S. Gürses. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Revonsuo, A. (2017). *Bilinç Öznelliğin Bilimi*. Çev. S. Değirmenci. İstanbul: Küre Yayınevi.
- Sayan, E. (2012). Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış. *Kayıt*, (19): 37-54.
- Singh, S. (2021). *Beyin Nasıl Çalışır*. Çev. A. F. Yıldırım. İstanbul: Alfa Yayınları

Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0 Yapay Zekâ Çağında İnsan Olmak*. Çev. E. C. Göksoy. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Yaylın B. ve Tümkaya S. (2017). "Eleyici Materyalizm 'Zihnin Tüm İçeriğini' Elemeyi mi Önerir?" *Felsefe Dünyası*, 66(Aralık): 252-273.

————— This Page Intentionally Left Blank —————